

בין בבל לארץ ישראל

שי לישעיהו גפני

עורכים

מאיר בן שחר ♦ ג'פרי הרמן ♦ אהרן אופנהיימר

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' עמנואל אטקס (יו"ר), פרופ' אלישבע באומגרטן, פרופ' מוטי גולני,
פרופ' מוטי זלקין, מר יחזקאל חובב, מר צבי יקותיאל, פרופ' יעקב שביט

מנהלת ההוצאה לאור: מעין אבינרי-רבהון

עריכה לשונית: רונאלה מרדלר
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע

משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

האוניברסיטה העברית בירושלים – הקרן ע"ש פולה ודוד בן-גוריון
למדעי היהדות מייסודה של משפחת פדרמן, והקרן ע"ש צ'רלס וולפסון,
המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

קרן תהילה – לורן ועזרא מרקין

קרן משפחת הרבסט

מסת"ב 0-339-227-965-978

מספר קטלוגי 185-667

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ז

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 12/2016

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או
מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

תוכן העניינים

9	פתח דבר
11	מבוא
17	רשימת הפרסומים של ישעיהו מ' גפני
שער ראשון: בבל	
29	אהרן אופנהיימר העיר מחוזה בתקופת התלמוד נשים ורעב בבבל: גרסה עלומה של אגדה בתלמוד טל אילן
51	הבבלי (תענית כד ע"ב) 'רנסנס' זורואסטריססני ו'רנסנס' תלמודי בבלי משה דוד קר
65	בראשית המאה השלישית: צירוף מקרים? התלמוד בהקשרו הבבלי: רבא ובר-ששך, מאני ג'פרי הרמן
79	ומיהרשאה לשיטתו ההלכתית של מונבז בתלמוד הבבלי לאור ישי קיל
97	הספרות הזורואסטריית
שער שני: ארץ ישראל והתפוצות	
115	דוד גודבלט המינוח האתני בשטרי אישות מן התקופה העתיקה בית חוניו והיצירה הספרותית: לשאלת ההשפעה נח חכם
131	התרבותית של ההתיישבות של משפחת חוניו במצרים אלברט באומגרטן קלסוס והיהודי שלו – אופקים דתיים, אינטלקטואליים ותרבותיים בפזורה היהודית הקדומה
147	שעיה כהן איסורי מלאכה בשבת ב'ספר חוקי הארצות' לבר-דיצן הסורי
169	הופעת מוסד הנשיאות במאה השלישית ישראל ל' לויין 'אין לך אדם שאינו בא לידי מידה זו': הסבר יעל וילפנד לעוניים של יחידים – בין התלמוד הירושלמי לתלמוד הבבלי
183	
215	

241	מאיר בן שחר	'ונתתי לכם אחרית ותקוה' בבבל: סוגיית 'משנכנס אדר' (בבלי, תענית כט ע"א-ע"ב) כתשתית ליישוב היהודי בבבל
-----	-------------	--

שער שלישי: עיונים בספרות חז"ל

267	עמרם טרופר	'על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת': להתהוותו של סיפור
287	זאב ספראי	המשלים בספרות חז"ל כמקור היסטורי
319	מנחם קיסטר	זהות עצמית, פולמוס ופרשנות בדרשות יהודיות קדומות ובמקבילותיהן הנוצריות
343	שמא יהודה פרידמן	חומת בית פאגי: לפנים ממנה ומחוצה לה
387	יהושע שוורץ	ענייני צבע ושער בספרות חז"ל
401	דניאל שפרבר	'שני גוים' – שני גאים
409	אליעזר שריאל	בין יפת לשם: פרק בהיסטוריה של הגניקולוגיה בעת העתיקה כמפתח להבנת דברי חז"ל

שער רביעי: יהודים בעת העתיקה: מבטים מן העת החדשה

419	חנן גפני	'על דא אפקוהו מבי מידרשא': להערכת דמותו של ר' ירמיה בספרות ההשכלה של המאה התשע עשרה
437	דניאל שוורץ	ברצותו מעקם וברצותו מיישר: גרץ על יוספוס
447	ראובן גפני	תבנית נוף עדתם: עדה, חברה וקהילה בבתי הכנסת של יהודי בבל במרכז ירושלים (1920–1980)
477	המשתתפים בקובץ	
479	מפתחות	

פתח דבר

קובץ המחקרים המוגש בזה לפרופ' ישעיהו גפני עשוי ומתוקן בדמות המחקרים ותחומי העניין של בעל היובל, המשתרעים מארץ ישראל ועד לבבל וליתר תפוצות ישראל, ומן העת העתיקה ועד לעולמה של חכמת ישראל במאה התשע עשרה. השער הראשון בקובץ עוסק בהיבטים שונים של החיים היהודיים בבבל התלמודית כפי שהללו ניבטים מבעד לדפיו של התלמוד הבבלי. השער השני – ארץ ישראל והתפוצות – מציע מגוון התבוננויות בחייהן של קהילות ישראל באגן הים התיכון בעת העתיקה. לצד מחקרים העוסקים בדמותן של קהילות שונות במרחב זה דנים מחקרים אחרים בהבדלים הערכיים והתרבותיים בין הקהילה היהודית בארץ ישראל לקהילות בתפוצות. השער השלישי מכיל סדרת עיונים בספרות חז"ל ובזיקות שבינה לבין הספרות היוונית-הרומית ויצירתם של אבות הכנסייה. השער האחרון – מבטים מן העת החדשה – מאגד שלושה מחקרים המלמדים, כל אחד בדרכו, כיצד המורשת התרבותית והערכית של יהדות העת העתיקה המשיכה לפכות ולהדהד בעולם התרבותי, הרעיוני והמעשי של יהודי הארץ והתפוצות במאות התשע עשרה והעשרים.

ספר זה לא היה בא לעולם אלמלא רצונם הטוב של אנשים ומוסדות רבים. בראש ובראשונה ברצוננו להודות לבני משפחת גפני על הסיוע בעצה ועל ריכוז רשימת הפרסומים של בעל היובל. מרכז זלמן שזר ליווה אותנו לכל אורך הדרך. אנו מודים במיוחד למנכ"ל היוצא, צבי יקותיאל, על המחויבות העמוקה והרצון הטוב, למיכל נקר המנכ"לית הנוכחית ולמעין אבינרי-רבהון. טליה יקיר ריכזה את פעילות המערכת. ד"ר רונאלה מרדלר הופקדה על העריכה הלשונית ועשתה את מלאכתה במיומנות רבה. תודה מיוחדת ליחזקאל חובב שהביא את המלאכה לידי גמר טוב במקצועיות רבה וברוח טובה. תודה לחנן מוזס על הכנת המפתחות ביסודיות.

עוד יעמדו על הברכה האוניברסיטה העברית בירושלים – הקרן ע"ש פולה ודוד בן-גוריון למדעי היהדות מייסודה של משפחת פדרמן, והקרן ע"ש צ'רלס וולפסון, המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל; קרן תהילה – לורן ועזרא מרקין; וקרן משפחת הרבסט, שסייעו במימון הוצאת הספר.

העורכים

ערב יום הכיפורים תשע"ז

Between Babylonia and the Land of Israel

Studies in Honor of Isaiah M. Gafni

Edited by

Geoffrey Herman • Meir Ben Shahr • Aharon
Oppenheimer

The Zalman Shazar Center for Jewish History
Jerusalem

Table of Contents

Preface	9
Introduction	11
Bibliography: Isaiah M. Gafni	17

A. Babylonia

Aharon Oppenheimer	The City of Maḥoza in the Talmudic Era	29
Tal Ilan	Woman and Hunger in Babylonia: An Unknown Version of Aggada in the Babylonian Talmud, (Ta'anit 24b)	51
Moshe David Herr	A Zoroastrian-Sasanian and a Babylonian Talmudic "Renaissance" at the Beginning of the Third Century: Could this be a Mere Coincidence?	65
Geoffrey Herman	The Talmud in its Babylonian Context: Rava and Bar-Sheshakh: Mani and Mihrshah	79
Yishai Kiel	The Halakhic Approach of Monobaz in the Babylonian Talmud in Light of Zoroastrian Literature	97

B. The Land of Israel and the Diaspora

David Goodblatt	On the Ethnic Terminology in Ancient Marriage Documents	115
Noah Hacham	Oniad Literature: On the Cultural Influence of the Oniad Settlement in Egypt	131
Albert Baumgarten	Celsus and his Jew: Religious, Intellectual, and Cultural Horizons in the Ancient Jewish Diaspora	147

Shaye Cohen	Sabbath Labor Prohibitions in “The Book of the Laws of Countries” by Bardaisan the Syrian	169
Yisrael L. Levine	The Emergence of the Patriarchate in the Third Century	183
Yael Wilfand	‘No-one can Avoid this Measure’: Explaining Poverty among Individuals according to the Babylonian and Palestinian Talmuds	215
Meir Ben Shahr	“When Adar Begins” (B. Ta“anit 29a–b) as a Foundational Text for Jewish Settlement in Babylonia	241

C. Studies in Rabbinic Literature

Amram Tropper	“On Condition that you Teach me the Entire Torah while I Stand on One Foot”: The Inception of a Story	267
Zeev Safrai	Rabbinic Parables as an Historical Source	287
Menahem Kister	Self-Identity, Polemics and Commentary in Ancient Jewish Midrash and Christian Parallels	319
Shamma Yehuda Friedman	The Beth Page City Walls: Within and Without	343
Joshua Schwartz	Color and Hair in Rabbinic Literature	387
Daniel Sperber	“Two Nations” – Two Proud Ones	401
Eliezer Sarel	Between Japheth and Shem: A Chapter in the History of Gynaecology in Antiquity as the Key to Understanding Rabbinic Tradition	409

D. Jews in Antiquity: Modern Perspectives

Hanan Gafni	The Image of R. Jeremiah in the Nineteenth Century Haskalah Literature	419
-------------	--	-----

Daniel Schwartz	Putty in His Hands: Graetz on Josephus	437
Reuven Gafni	Ethnicity, Society and Community in the Synagogues of Babylonian Jews in the Center of Jerusalem (1920–1980)	447
List of Contributors		477
Index		479